

MAŁGORZATA WIELEK-KONOPKA
(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

OD LOKALNEGO KATALOGU DO GLOBALNEJ BAZY DANYCH. 20 LAT KOMPUTERYZACJI BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ

Pierwsze kroki na drodze do komputeryzacji i powstania Komputerowego Katalogu Zbiorów Bibliotek Uniwersytetu Jagiellońskiego (KKZBUJ) Biblioteka Jagiellońska postawiła w 1991 roku, rozpoczynając od utworzenia lokalnej sieci internetowej. Kolejne lata to okres intensywnych prac przygotowawczych, umożliwiających przeprowadzenie procesu, a więc starań o pozyskanie środków na ten cel oraz decyzji strategicznych. W 1992 roku władze Uniwersytetu Jagiellońskiego podjęły decyzję o podpisaniu kontraktu z firmą Virginia Tech Library System na zakup systemu bibliotecznego VTLS. W archiwum Oddziału Komputeryzacji Biblioteki Jagiellońskiej zachowała się korespondencja między ówczesnym kierownikiem Oddziału Komputeryzacji, Krzysztofem Wierzchowskim, a Jackiem Bazuzim, ówczesnym wiceprezesem firmy VTLS i jednocześnie dyrektorem jej europejskiego biura w Barcelonie. W e-mailu z 14 stycznia 1992 roku Jack Bazuzi pisał: „Dziękuję za przesłaną wiadomość z decyzją Biblioteki UJ o wdrożeniu VTLS. Jesteśmy bardzo zadowoleni z tej informacji. Dziękujemy wam za wiarę i zaufanie do nas. Pragnę was zapewnić o naszym poważnym zaangażowaniu w wasz projekt i jego powodzenie”.

Do sfinalizowania transakcji doszło rok później, po uzyskaniu środków finansowych z fundacji A.W. Mellona i Komitetu Badań Naukowych. Regularne wprowadzanie danych do zintegrowanego systemu bibliotecznego Biblioteka Jagiellońska rozpoczęła w 1994 roku. Równocześnie został udostępniony komputerowy katalog *online*, początkowo przez Telnet na 10 stanowiskach komputerowych znajdujących się na terenie Biblioteki.

W ciągu 20 lat komputeryzacji w Bibliotece Jagiellońskiej zmieniło się dużo. Wieloaspektowe przemiany technologiczne pociągały za sobą bardzo istotne przeobrażenia w funkcjonowaniu Biblioteki, począwszy od modernizacji stanowisk pracy – maszyny do pisania, dziś funkcjonujące w bibliotece jako „obiekty muzealne”, zastąpione zostały przez coraz nowocześniejszy sprzęt komputerowy i wspomagające go urządzenia wielo-

funkcyjne, a prosty serwer sieciowy został zastąpiony przez zaawansowaną infrastrukturę informatyczną.

Wdrażanie instrukcji do katalogowania kolejnych typów dokumentów

Typ dokumentu	Zatwierdzenie instrukcji	Pierwszy rek. bib. w KKZBUJ-u	Regularny wpływ rek. bib. do KKZBUJ-u
Książka	1993	21.06.1993	1993
Czasopismo	1994	11.02.1994	1995
Druk muzyczny	1997	1995	2000
Dokument elektroniczny	2003	1996	2004
Dokument kartograficzny	2009	1996	2011
Rękopis (wersja robocza)	2012	1998	2004
Stary druk	2007	2004	2008
Dokument dźwiękowy niemuzyczny	2002	2004	2007
Dokument dźwiękowy muzyczny	2002	2004	2010
Dokument ikonograficzny	2011	2007	2011
Film	2008	2008	2008

Równoległe z rewolucją technologiczną postępowała ewolucja katalogowania, uwzględniająca nowe środowisko, w którym zaistniał opis bibliograficzny dokumentu. Biblioteka Jagiellońska bardzo aktywnie uczestniczyła w tym procesie, opracowując (w przypadku dokumentów elektronicznych, dokumentów ikonograficznych, filmów, a obecnie rękopisów) lub współtworząc instrukcje katalogowania kolejnych typów dokumentów i stosując je w Komputerowym Katalogu Zbiorów Bibliotek UJ. Pierwszy rekord bibliograficzny został wprowadzony do tego katalogu w dniu 21 czerwca 1993 roku. Niejednokrotnie katalogowanie dokumentów wyprzedzało powstanie instrukcji, stanowiąc bazę do ich przygotowania.

Wiązało się to z późniejszą koniecznością ujednoczenia opisów, jak w przypadku opracowywania starych druków, co jednak nie zniechęcało katalogujących do prowadzenia pionierskich prac w zakresie katalogowania. Efekty podjętych prac są bardzo wymierne – aktualnie w KKZBUJ-u można znaleźć opisy ponad miliona dokumentów¹. Obok dokumentów piśmienniczych, wśród których opracowanych jest ponad 22,5 tysiąca starych druków, KKZBUJ notuje opisy dokumentów dźwiękowych muzycznych i nie-

¹ Podane w artykule dane uwzględniają stan bazy w dniu 25 III 2014 roku.

muzycznych, ikonograficznych, kartograficznych, elektronicznych o dostępie lokalnym i zdalnym, filmów, druków muzycznych, a także rękopisów. Oprócz monografii zbiór ten zawiera prawie 31 tysięcy tytułów czasopism, a także dokumenty aktualizowane i od niedawna opracowywane przy wykorzystaniu rekordu analitycznego artykuły z czasopism i fragmenty monografii.

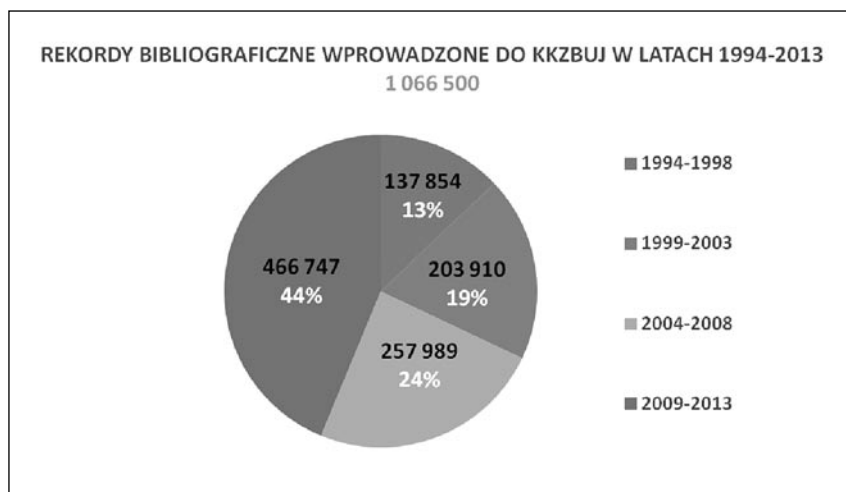
Ewolucja lokalnego katalogu bibliotek UJ nabierała ogromnego tempa wraz z podejmowaniem kolejnych decyzji dotyczących współdziałania bibliotek polskich w zakresie tworzenia i wymiany danych katalogowych. Po Centralnej Kartotece Hasel Wzorcowych i Centralnej Kartotece Tytułów Czasopism przyszedł czas na wspólny Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT, w którego tworzenie Biblioteka Jagiellońska zaangażowana jest od samego początku.

Wraz z rozwojem systemu – w kolejnych latach współpracy – wiele procesów ręcznych zostało wyeliminowanych poprzez zastosowanie automatycznych mechanizmów. Wspomnieć można choćby o możliwości wgrzywania nowych rekordów, a także poprawek i zupełnej rewolucji, jaką było dla katalogujących wprowadzenie automatycznego pobierania haseł wzorcowych związanych z rekordami bibliograficznymi. Ręczne skopiowanie 1 rekordu to około 10". Gdy pomnożymy to przez liczbę haseł związanych z opisem bibliograficznym, czas potrzebny na utworzenie w katalogu komputerowym pełnej informacji o dokumencie znacznie się wydłuża. Zwolnienie bibliotekarzy z obowiązku ręcznego kopiowania haseł znacząco wpłynęło na wydajność pracy.

Kolejne wersje systemu Virtua, na którym oparty jest KKZBUJ, to kolejne możliwości efektywniejszego budowania informacji i tworzenia nowych punktów dostępu do zasobów dla użytkowników. Komfort pracy katalogera podniosły znacznie nowe funkcjonalności systemu, pojawiające się przy aktualizacjach oprogramowania. Możliwość kopiowania całej zawartości kilku pól zmiennej długości równocześnie, zastąpienie w polu 008 kodów języka lub miejsca publikacji pełnymi nazwami, edytor skrótów, itd. Obok rozwiązań dostarczanych przez firmę VTLS pojawiły się także bardzo praktyczne narzędzia pomocnicze, wdrażane przez Bibliotekę, jak na przykład „okienko statusów” opracowane w BJ na bazie narzędzia przygotowanego w Centrum NUKAT. W przypadku tej pomocy prawidłowe ustawienie w systemie Virtua opcji katalogowania i opcji ładowania zajmuje już nie – 10" (7 kliknięć), a 3" (2 kliknięcia). Dodatkowo status rekordu jest cały czas widoczny na ekranie, co znacznie ułatwia pracę. To tylko kilka przykładów udoskonaleń, które istotnie wpłynęły na usprawnienie prac katalogowych. Ewolucja systemu bibliotecznego wpłynęła nie tylko na wydajność pracy, ale też na jej jakość. Wprowadzenie licznych skryptów kontrolnych, choć sprawiających kłopot katalogującym, eliminuje wiele błędów formalnych, utrudniających, a czasem wręcz uniemożliwiających wyszukanie pożądanego dokumentu.

Powstanie Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej można w pewnym sensie potraktować jako nowy etap rozwoju Komputerowego Katalogu zbiorów Bibliotek UJ. To na metadanych utworzonych w katalogu komputerowym i przekonwertowanych z formatu MARC 21 do formatu Dublin Core budowana jest informacja o dokumentach opublikowanych w bibliotece cyfrowej.

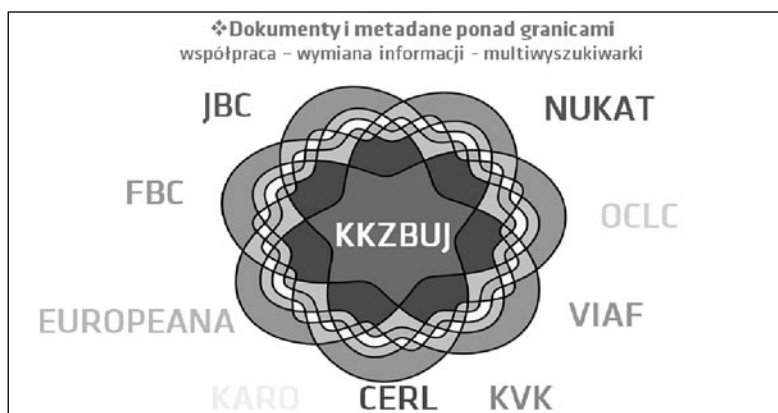
Przemiany technologiczne, decyzja o przystąpieniu do współkatalogowania, rozpoczęcie retrokonwersji i digitalizacji spowodowało zmianę organizacji prac katalogowych w BJ na wielu płaszczyznach, a to wpłynęło na wzrost tempa pracy i kształt katalogu komputerowego. Aż 44% metadanych wprowadzonych zostało do KKZBUJ-u w ciągu ostatnich 5 lat.

Dzięki komputeryzacji i powstaniu między innymi KKZBUJ-u znacznie skrócił się czas oczekiwania na informację przekazywaną od bibliotekarza do czytelnika. Zainteresowanie zbiorami Biblioteki Jagiellońskiej zawsze było duże, a pozyskiwaniem informacji zainteresowani byli użytkownicy z wielu zakątków świata. Pytania były nadsyłane ze wszystkich kontynentów, o czym świadczy przechowywany w Oddziale Informacji Naukowej BJ wykaz krajów, dla których Oddział Informacji Naukowej wykonywał kwerendy w latach 1951–2011. Na liście znalazły się między innymi Argentyna, Australia, Chile, Ghana, Izrael, Japonia, Kolumbia, Stany Zjednoczone i wiele innych państw. Współdziałanie BJ w zakresie tworzenia i wymiany danych katalogowych oraz istniejący aktualnie system powiązań pomiędzy KKZBUJ-em, NUKAT-em i Jagiellońską Biblioteką Cyfrową sprawił, że BJ znacznie wykroczyła poza swoje fizyczne progi. Na wiele prostych zapytań użytkownik jest w stanie sam znaleźć odpowiedź, przeszukując katalog, do wielu dokumentów może dotrzeć bez wychodzenia z domu, zaglądając do biblioteki cyfrowej. Wiedza dostępna dotąd wybranym jest aktualnie na wyciągnięcie ręki. W razie problemów z poruszaniem się w świecie bibliotecznym wiedzy lub potrzeby skorzystania z profesjonalnej pomocy bibliotekarza, dzięki poczcie elektronicznej pytanie przekazywane jest niemal natychmiast.

Przekraczanie granic przez bibliotekę dotyczy nie tylko wymiaru geograficznego. Katalog jest wszędzie, ale też w katalogu jest wszystko. Nie dziwi już różnorodność dotycząca formy i zawartości materiałów bibliecznych. Nowoczesne nośniki informacji pozwalają na tworzenie hybrydowych dokumentów, których coraz więcej gromadzi BJ. Zawierają one na przykład zarówno elementy dokumentu piśmienniczego,

jak i filmu czy dokumentu dźwiękowego. Wciąż zmagamy się z ustaleniem sposobu ich opisu.

KKZBUJ będący do niedawna rejestrem dokumentów wyłącznie bibliotecznych mieści teraz również opisy obiektów niebibliotecznych. Przykładem tego typu zasobów jest „Bibliotheca Medica prof. Janusza Skalskiego” – depozyt cyfrowy pochodzący ze zbiorów prywatnych prof. J. Skalskiego, kardiochirurga dziecięcego, kierownika Kliniki Kardiochirurgii Dziecięcej UJ CM oraz Dyrektora Instytutu Pediatrii UJ CM, a również bibliofila i kolekcjonera gromadzącego druki oraz instrumenty medyczne z minionych epok, a także używane współcześnie. Wśród starodruków oraz druków nowych tworzących kolekcję profesora znajdują się dzieła, których nie ma w swoich zbiorach Biblioteka Jagiellońska i które niejednokrotnie są rzadkością również w innych polskich bibliotekach. Te druki zostały skatalogowane i zdigitalizowane. Oryginały powróciły do właściciela, natomiast kopie cyfrowe stanowią depozyt w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej. To pierwszy depozyt cyfrowy w JBC i jeden z nielicznych tego typu zasobów w kręgu polskich bibliotek. Uzupełnieniem kolekcji jest wystawa wirtualna, zawierająca obrazy z wybranych dokumentów, których oryginały zaprezentowano na wystawie rzeczywistej, a także wywiad z prof. J. Skalskim, barwnie opowiadającym o zabytkowych instrumentach medycznych, eksponowanych na wystawie rzeczywistej, których zdjęcia zamieszczone zostały też w JBC. Kolekcja cieszy się dużym zainteresowaniem. Jedno ze zdigitalizowanych dzieł zajmuje 18 lokatę na liście najczęściej oglądanych dokumentów, a wystawa wirtualna lokatę 42.

Dwadzieścia lat przemian związanych z postępem w sferze informatycznej to zaledwie preludium do dalszej metamorfozy. Jakie są perspektywy? Czy ograniczymy się do modernizacji istniejących obiektów, sprzętu i usług? To z pewnością zbyt mało. Czy czeka nas dalsza ewolucja i podejmowanie starań, by „każdego dnia być lepszą wersją wczorajszej siebie” poprzez kontynuowanie zadań takich, jak retrospekcja, tworzenie repozytoriów cyfrowych, hybrydyzacja źródeł informacji, wdrażanie nowych standardów katalogowania (RDA), opracowanie nowej filozofii konstruowania bibliotecznych baz danych (CHAMO). Czy przyszłość Biblioteki to głównie tworzenie i porządkowanie metadanych

oraz organizacja dostępu do zasobów, współpraca ośrodków informacji – wymiana, komplementacja i konwersja metadanych, rozszerzenie zakresu usług (wzrost znaczenia funkcji estetycznej i rozrywkowej)? A może czas na prawdziwą rewolucję i budowanie biblioteki multimedialnej na wzór krakowskiej ARTETEKI; biblioteki „w chmurze” (która zastąpi bibliotekę realną gromadzącą wyłącznie zbiory quasi-muzealne), komputerowych katalogów hybrydowych, łączących w jedno zbiory biblioteczne, muzealne, archiwalne, katalogi wydawnicze? Może drogą bibliotek polskich powinny być rozwiązania wprowadzone przez Danię, a mianowicie biblioteka wkomponowana w centrum handlowe, połączona z krytym basenem? Statystyczny Duńczyk wypożycza 14 książek rocznie. Czego oczekuje współczesny e-czytelnik? Pytań jest dużo, przewidywać wiele. Ważne jest, żeby tworząc teraźniejszość, mieć przed oczami cel, czyli czytelnika.

„Czytelnika nie można zniewalać, czytelnika się urzeka” (A. de Saint-Exupery).

Netografia

- Biblioteka publiczna w mieście Hjørring na północy Danii UJ (2014), [online] <http://bibliofan.blog.onet.pl/2014/01/21/biblioteka-publiczna-w-miescie-hjorring-na-polnocy-danii/> [dostęp: 25.03.2014].
- JBC (2014). Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, [online], <http://jbc.bj.uj.edu.pl/> [dostęp 25.03.2014].
- KKZBUJ (2014). Komputerowy Katalog Zbiorów Bibliotek UJ, [online] <https://pka.bj.uj.edu.pl/uj/katalog> [dostęp: 25.03.2014].
- A. Piotrowska, M. Witczak (2011), *Zastosowanie idei „trzeciego miejsca” na przykładzie wybranych bibliotek europejskich (Hjørring, Blanes)*, [online] <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/136/49-63.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 25.03.2014].
- Z. Stańska (2013), *Multimedialny Raj na Rajskiej w Krakowie*, [online] <http://zuzannastanska.natemat.pl/52411,multimedialny-raj-na-rajskiej-w-krakowie> [dostęp: 25.03.2014].

FROM LOCAL CATALOGUE TO GLOBAL DATABASE. TWENTY YEARS OF DIGITALIZATION OF THE JAGIELLONIAN LIBRARY

SUMMARY

The presentation of the image of the evolution of the Computer Catalogue of the JU Libraries Collections against the background of twenty years of digitalization of the Jagiellonian Library, included in this article, is an attempt to sum up all the undeniable benefits from applying new technologies and improving digital tools, which concern both the users and the staff of libraries. The gradual elimination of manual procedures in favour of the automatic ones has definitely improved the not only the comfort and opportunities of creating information, but also those of searching for it. The interlibrary cooperation in the field of creating and exchanging information, together with the current system of links between digital catalogues, databases, digital repositories, and multibrowsers, have allowed the contemporary library to go far beyond its physical boundaries. Modern technologies and new methods of data presentation constitute a new dimension of access to information. The continuously blurring borders of the form and contents of library

materials as well as the geographic boundaries within which information is searched for, provoke thought regarding not only the historical transformations which have already taken place, but also future prospects. What direction should the changes take so that the new philosophy of building library databases meets both the needs of their users as well as the interests of various institutions, and, that the improvements result in the establishment of complete, coherent and factual sources?

SŁOWA KLUCZOWE:

Biblioteka Jagiellońska, Komputerowy Katalog Zbiorów Bibliotek Uniwersytetu Jagiellońskiego, komputeryzacja bibliotek, katalogi komputerowe, systemy biblioteczne, VTLS Virtua, metadane, współkatalogowanie, wymiana informacji

KEYWORDS:

Jagiellonian Library, Computer Catalogue of the JU Libraries Collections, digitalisation of libraries, digital catalogues, library computer systems, VTLS Virtua, metadata, shared cataloguing, information exchange

